sciendo
DOI 10.2478/jazcas-2022-0026

KONTÚRY ŠTÝLU A ŠTYLISTIKY OD JOZEFA MISTRÍKA PO DIGITÁLNU ÉRU[1]

OĽGA ORGOŇOVÁ
Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava, Slovensko

ORGOŇOVÁ, Oľga: Contours of style and stylistics from Jozef Mistrík to the digital era. Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics), 2022, Vol. 73, No 1, pp. 40 – 50.

Abstract: The aim of the study is to follow the metamorphoses of the notion of style (above all) in Slovak stylistics within the last about 30 years. From the initial recapitulation of the traditional ideas of structural linguistics as a science aimed at non-contextual linguistic models of the manners of shaping the texts, the perspective of viewing style is being shifted to viewing it as a socially conditioned speech lingual activity. The culmination is represented by the profiling of style as a construction of a contextually conditioned cultural reflection of text in context. The current communicatively conditioned concepts of style anchored in discourse reality reflect the updated needs of people of the digital era. A non-negligible prerequisite for effectively grasping style (especially in interaction) is the competence of the acting people to interact optimally and in an assimilation-accommodation manner with the surrounding world in the name of harmony, understanding and inclusive behaviour.

Key words: functional style and stylistics, cultural style, communicative style, register, structuralism, interpretativism, social inclusion

1. ÚVOD

Podnetom tohto zamyslenia o perspektívach poňatia fenoménu „štýl“ je odkaz prof. Jozefa Mistríka v jeho syntetickej *Štylistike* (1. vydanie 1985), kde predpovedá toto: „Jazykové štýly minulosti boli v podstate jazykovými štýlmi založenými na súboroch príznakových jazykových prostriedkov, avšak jazykové štýly budúcnosti budú javmi vyslovene rečovej povahy... so zreteľom na sociolingvistické a psycholingvistické momenty. Do budúcnosti sa dá očakávať ďalší prudký rozvoj štylistiky najmä v súvislosti s rozpracúvaním faktorov, ktoré sa v jazyku uplatňujú ako sprievodné komunikačné momenty“ (Mistrík 1997, 3. vydanie, s. 30).

Prudké rozvíjanie štylistiky „po Mistríkovi“ sa dá chápať v konfrontácii s realitou 21. storočia v širšom medzinárodnom kontexte ako pluralitné vetvenie disciplíny na rôzne subdisciplíny, napríklad autorom predpovedanú sociolingvistickú štylistiku, ale aj kognitívnu štylistiku, pragmatickú štylistiku, korpusovú štylistiku, multimodálnu štylistiku, rétorickú štylistiku, diskurznú štylistiku, internetovú štylistiku,

[1] Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0176 *Sociálna inklúzia kultiváciou používania jazyka*.

aplikovanú štylistiku – translatologickú, didaktickú, forenznú a iné (porov. Slančová 2019, s. 616; Orgoňová 2020, s. 57 – 67). Osobitne podnetné sa pritom javia metamorfózy štylistiky vzhľadom na reflektovanie faktorov komunikácie, ktoré posúvajú záber od akontextových jazykových štýlov ku kontextovo viazaným štýlom rečovej povahy. To si vyžaduje zamyslenie sústredené prevažne na kontext (nielen slovenskej) štylistiky z troch diferencovaných uhlov pohľadu, a to systémovolingvistického, sociolingvistického a lingvokulturologického.

2. FUNKČNÁ SYSTÉMOVOLINGVISTICKÁ ŠTYLISTIKA (NIELEN) NA SLOVENSKU A ŠTÝL

Tradičná funkčná štylistika 20. storočia vychádza všeobecne z inštrumentalistickej predstavy jazyka ako nástroja komunikácie projektovaného ako abstraktná štruktúra usporiadaných, relatívne ustálených homogénnych paradigmatických rovín jazykových prostriedkov (zvukových, gramatických, lexikálnych, kompozičných...). Štylistika v tejto abstraktnej štruktúre nemá jednotnú a jednoznačnú pozíciu ani ciele. Lingvisti pritom riešia viaceré dilemy. Je to samostatná rovina alebo čerpá prostriedky z iných rovín? Všíma si len „niektoré“ prostriedky na ozvláštnenie textu, lebo „obyčajný“ či „zlý“ text štýl nemá? Uvažuje len o práci „ad hoc“ s jazykovými prostriedkami na necieľavedomej tvorbe jednotlivých textov, alebo aj o generalizovaných jednotiacich cieľavedomých spôsoboch, ako sa s prvkami zaobchádza pri výstavbe textov istých typov? Smeruje štylistika k integrácii profilov textov na princípe hľadania deviácií, odchýlok od „normálu“, alebo na báze tvarovania „celostnej jednotky v rozmanitosti konfigurácie jej výrazu“? (porov. k tomu úvahy napríklad v prácach P. Mareša 2013, K. Hausenblasa 1996 či M. Horvátha 2016).

V tomto príspevku nepôjde o prehľadnú bilanciu rôznych lingvistických poňatí štýlu v hlbšom historickom ponore.[2] Pokúsim sa zostať pri rámcovom vymedzení v optike funkčnej štylistiky, že štýl (ako funkcia textu) je určitý konštrukt profilovaný na pozadí štruktúry dištinktívnych opozícií. Prevažuje pritom predstava štýlu ako reduktívneho jazykového modelu, generalizovaného návodu na tvorbu textu. Súčasťou funkčnoštylistického konceptu je predstava o typizácii spôsobov selekcie a in-

[2] K tomu jestvujú viaceré užitočné práce. Zo slovenskej štylistiky vyberám napríklad práce E. Paulinyho (Pauliny – Ružička – Štolc 1968), F. Mika (1969), D. Slančovej (1994; 2019), J. Findru (2013), J. Mlacka (2007) a sériu štylistík J. Mistríka, najmä poslednú *Štylistiku* (1. vyd. 1985, 2. vyd. 1989, 3. vyd. 1997, 4. vyd. 2021). V širšom kontexte sú to napríklad príspevky v štylistickom periodickom zborníku *Stylistyka* (vydávaný je na Univerzite v Opole v Poľsku – od roku 1992 vyšlo s pravidelnou ročnou periodicitou 30 čísel) – ilustračne spomeniem príspevok od M. Jelínka zameraný na pojem štýl (Jelínek 1992, s. 15 – 26) alebo od M. Čarkiča na tú istú tému (Čarkič 1996, s. 332 – 336). Vítané koncízne informácie najmä o funkčnom štýle v českom kontexte obsahuje aj encyklopédia *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* dostupná online (https://www.czechency.org/index.html) či z ruského kontextu *Stilističeskij encyklopedičeskij slovar* rovnako dostupný online (http://rus-yaz.niv.ru/doc/stylistic-dictionary/index.htm).

tegrácie výrazových prostriedkov z paradigmatických „zásobární“ (štýlových vrstiev) prostriedkov v súlade s konvencionalizovanými štýlotvornými normami. Pragmatický potenciál v sebe nesú pritom úvahy o štýlotvorných činiteľoch (porov. napr. Mistrík 1997, s. 407 – 419), kde sa ráta s objektívnymi aj subjektívnymi „extratextovými“ determinantmi textu (ako téma textu, prostredie, predmet, jazykový materiál, adresát a tiež autor, jeho intelekt, sociálne aj teritoriálne zaradenie, temperament a citové založenie autora, psychosomatický stav atď.).

Hodný pozornosti je variant tzv. výrazovej štylistiky Františka Mika, kde sa funkčné modelovanie spája nielen s tvorbou, ale aj s recepciou textu a model výrazových kategórií ráta s flexibilnosťou jeho používateľa v prípade jedinečných kreácií či interpretácií inklinujúcich k subjektívnosti výrazu, rovnako ako sa ráta s možnosťou voľby sociatívnych štandardizovaných hodnôt prejavu na báze univerzálneho modelu. Aktualizáciu funkčnej štylistiky spojenej s predstavou o štýle ako atribúte textu v 21. storočí načrtla Alena Bohunická. Vo svojej štúdii reviduje funkcie spôsobov ústneho či písomného vyjadrovania s ohľadom na štvorstranný model komunikácie, keď okrem bühlerovskej funkcie zobrazovania vecného obsahu v komunikáte, funkcie sebavyjadrenia a apelovej funkcie zohľadňuje aj vzťahový aspekt aktérov. To pri zachovaní ostatných vyššie spomenutých štrukturalistických metodologických konštánt väčšmi „otvára dvere“ smerom k emergentným predstavám o neinštitucionálnych verbálnych (inter)akciách a ich produktoch (Bohunická 2020).

Iným spôsobom aktualizovanú funkčnú štylistiku reflektujú aj autori akademickej *Stylistiky mluvené a psané češtiny* (Hoffmannová 2016), v ktorej vyprofilovaných 7 funkčných štýlov textov ilustrujú autori vyvážene a podrobne na ústnych aj písomných prejavoch, na monológoch aj dialógoch a profily štýlov kompletizujú o komunikačné funkcie výpovedí v nich. V tejto optike sa teda tiež rešpektuje predstava o štýle ako spôsobe tvorby či interpretácie textu (ako kľúčovej entity – nositeľky štýlu). Primárne je pritom štýl vecou spisovného jazyka. Napriek jednotným funkčnoštylistickým metodologickým rámcom sa však nedospelo ani k jednotnému poňatiu štýlu, ani k jednotnej typológii funkčných štýlov, a to ani na národnej úrovni slovenskej či českej, ani v širšom kontexte. Na rozplývavosť názorov a chápaní podstaty (nielen) funkčných štýlov a ich typológií upozorňuje napríklad Světla Čmejrková (2011, s. 27).

Isté dilemy sprevádzajú aj ponímanie individuálneho štýlu. V slovenskom kontexte F. Miko poukazuje na jeho primárnosť vo vzťahu k funkčnému štýlu ako abstrakcii: „základnou podobou štýlu je to, čo voláme „autorským“ (osobným) štýlom. Tzv. funkčný štýl je odvodená, abstraktnejšia kategória. (...) Subjekt komunikácie je tu teda zakladajúcim faktorom“ (Miko 1987, s. 23 – 27 – citované podľa Slančová 2019). To, pravda, neodvracia isté nejasnosti, ako na to upozorňujú autori iných prác. Napríklad M. P. Koťurova v *Štylistickom encyklopedickom slovníku* v ruštine poukazuje na sociálnu podmienenosť idioštýlu. Spresňuje, že idioštýl je vecou rečového prejavu, teda vecou používania jazykových prostriedkov v konkrétnom texte

vo vzťahu k používateľovi jazyka ako subjektu reči v jeho vymedzenej sociálnej role. M. P. Koťurova špecifikuje pozíciu individuálneho štýlu ako „sprostredkovateľa“ medzi textom a autorom a problém jeho charakterizácie vidí v malom „odstupe“ od autora, ako aj v obmedzenej možnosti abstrahovať od konkrétneho textu v záujme zovšeobecnenia. Celkovo problematiku skúmania individuálneho štýlu spája s tzv. komunikačnou štylistikou (Koťurova 2003).

Na vágnosť teoretického vymedzenia individuálneho štýlu poukazuje Petr Mareš (2011, s. 91 – 100). Formuluje pritom viaceré pracovné otázky, na ktoré sa treba sústrediť. Napríklad na tú, ako sa dá v texte odlíšiť, čo spadá do individuálneho štýlu, od toho, čo je súčasťou iných štýlov, či aký rozsiahly textový materiál treba interpretovať, aby sa dala určiť podoba individuálneho štýlu a prostredníctvom akých postupov. V zamyslení zohľadňujúcom postoje českých či nemeckých lingvistov sa dopracúva ku konštatovaniu, že individuálny štýl je istý korelát sociálne profilovaného jazyka subjektívneho nositeľa – idiolektu a samotný individuálny štýl je vecou proporcie či doslova „prepojenia“ medzi nadindividuálnymi a individuálnymi prvkami v texte, nie ich oddelenia (Mareš 2011, s. 97).[3]

Ak sa vrátime nazad k F. Mikovi, toto konštatovanie vlastne možno vnímať v súlade so známym mikovským poňatím štýlu ako jedinečnej alebo štandardizovanej konfigurácie výrazových vlastností v texte (Miko 1970, s. 107). To jasne signalizuje, že ide o osobitosť kombinatoriky prvkov spoločných paradigmatických „zásobární“ prostriedkov, nie o identifikáciu vyhradeného, jedinečného materiálu individuálneho tvorcu alebo recipienta/interpreta. Napokon to aj sám explicitne formuluje takto: „Výrazová sústava je v podstate prienikom všetkých štýlov, je to „archištýl“, ktorý je prienikom všetkých idioštýlov“ (ibid., s. 107). Celkovo sa pri úvahách o štýle vo funkčnej štylistike viac či menej črtajú presahy od languovej abstrakcie k parolovej realizácii a od textu k jeho používateľovi (tvorcovi a adresátovi).

Ako vidno, funkčná štylistika podchvíľou a čoraz vypuklejšie rozširuje pozornosť smerom od mimokomunikačnej abstrakcie textových modelov k aspektom komunikácie (napríklad zohľadňuje javovú podstatu idioštýlu oproti nejavovosti funkčného štýlu, alebo tiež vyššie spomenuté komunikačné funkcie výpovede ako atribúty rečových aktov; tiež má na zreteli vzťahový potenciál komunikačných aktov a ich dialogické efekty či povahu aktérov ako indivíduí či kolektívu). To koreluje s konštatovaním Jana Kořenského, že v štylistike možno konštatovať kontinuálny progres pragmatizácie, inherentne prítomný v lingvistike aj pred komunikačno-pragmatickým obratom (Kořenský 2001, s. 32 – 36).[4]

[3] Takto poníma individuálny štýl napríklad aj J. Kraus, keď konštatuje, že síce ide o prejav komunikačnej slobody, ale ako prejav osobnosti zahŕňa pritom všetky vplyvy, ktorým sa človek pri dorozumievaní vystavuje. Základom individuálneho štýlu je jazykový materiál z reči matky, na ktorý sa následne navrstvujú jazykové vplyvy prostredia – školy, priateľov, záujmových skupín (Kraus 2011, s. 215 – 216).

[4] Už v antike, keď sa pri textotvornom kánone kládol dôraz na primeranosť či jasnosť v mene zro-

Treba prirodzene dodať, že pragmatizačné stimuly nie sú izolované ani od pretrvávajúcich funkčnoštylistických konceptov po komunikačno-pragmatickom obrate. Ide o konštruktívny prístup k metodologickým prelínaniam medzi systémovolingvistickými a pragmalingvistickými orientáciami, dobre reflektujúcimi fakt potreby integrovaného a vyváženého skúmania jazykových javov na úrovni systému i rečových javov v komunikácii. Na to poukazoval už Gerhard Helbig v knihe o vývoji jazykovedy po r. 1970 (nemecký originál v r. 1986, český preklad *Vývoj jazykovědy po roce 1970* v r. 1991). G. Helbig v nej varuje pred chápaním komunikačno-pragmatického obratu ako prostého odklonu od systémovej lingvistiky. Tým by došlo totiž len k prevráteniu záujmu na iný redukovaný pohľad na predmet jazykovedy. Pritom dodáva, že v lingvistike po komunikačno-pragmatickom obrate má ísť o progres od jednostrannosti nazerania na jazykové javy k úsiliu o skúmanie spolupôsobenia jazyka ako systémového javu a reči ako komunikačného javu (Helbig 1991, s. 280 – 281).

3. SOCIOLINGVISTICKÉ VÍZIE SLOVENSKEJ ŠTYLISTIKY A ŠTÝL

Koncom 20. storočia sa v slovenskej lingvistike intenzívne hlási k slovu sociolingvistika a s ňou sa spájajú aj nové pohľady na podstatu štylistiky. Sociolingvistické nazeranie principiálne ráta s otvorením sa lingvoštylistického záberu ako vnútrojazykového záberu vzťahu jazyka s extrajazykovým faktorom – spoločnosťou. Jozef Mlacek to formuluje takto: „So sociolingvistickým prístupom k jazyku súvisí v sledovanej oblasti obrat od skúmania jazyka ako systémového fenoménu... k sledovaniu toho, ako jazyk funguje v komunikácii“ (Mlacek 2007, s. 19 – 20).

Ján Bosák v pilotnej štúdii v 1. zväzku série slovenských sociolingvistických zborníkov *Sociolinguistica Slovaca* upozorňuje na fakt, že objektom jazykových štylizácií v rôznych komunikačných situáciách je celý národný jazyk (nielen jeho reprezentatívna varieta spisovný jazyk). Teoretický pohľad na textotvorbu teda nemožno ohraničovať len na prácu so spisovným jazykom a kritériom hodnotenia kvality textu nemôže byť len atribút jazykovej správnosti, ako to mala sklon redukovať funkčná štylistika. Vyslovuje aj obavu, že funkčná štylistika so svojimi konečnými (hoci nejednotnými) repertoármi štýlov nedokáže reálne obsiahnuť nové potreby komunikácie (v období po prechode na ekonomiku trhového hospodárstva, v období etablovania názorovej plurality, v období vstupu digitalizácie do života spoločnosti a pod.). Namiesto operovania s tradičnými funkčnými štýlmi uvažuje o zameraní sa na typizáciu komunikátov na báze osobitných podjazykov s typickým výrazovým materiálom slúžiacim na flexibilné a primerané spôsoby rečového správania (Bosák 1995, s. 17 – 42).

---

zumiteľnosti, bol „v hre“ na pozadí textotvorby adresát, teda v koncepte bol obsiahnutý zreteľ na komunikačné uplatnenie. Zreteľ na modelovanie jazykového konštruktu s ohľadom na „extrajazykové“ štýlotvorné činitele reflektuje aj funkčná štylistika 20. storočia, ako bolo spomenuté vyššie.

Daniela Slančová v súlade s ním uvažuje vzhľadom na socioštylistickú teóriu o štýle ako o individualizovanom spôsobe verbálnej interakcie. Pozornosť rozširuje jednak na (mikro)sociálnu a komunikačnú identitu aktéra, jednak z makrosociálneho hľadiska reflektuje stratifikáciu národného jazyka na sociálne podmienené variety (v analógii s Bosákovými podjazykmi). Autorka vnáša do pojmoslovia slovenskej socioštylistiky termín *register*.[5] V syntetizujúcej štúdii v roku 2019 rekapituluje jeho chápanie z mikrosociálneho a makrosociálneho hľadiska. Mikrosociálny komunikačný register definuje ako „konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie sa preferované pri realizácii príslušného sociálneho statusu, sociálnej roly, sociálneho vzťahu a sociálnej vzdialenosti" (Slančová 2019, s. 619). Makrosociálny komunikačný register definuje ako „konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie sa preferované v komunikačnej sfére (...)" (ibid.). Tak D. Slančová uvedenými termínmi zdôrazňuje sociálnu podmienenosť spôsobov správania aktérov komunikácie v orientácii na istých partnerov s ich sociálnymi identitami, napríklad v orientácii rodičov na deti či v orientácii trénerov na hráčov basketbalu (prípadne v interakcii s nimi).

V českom kontexte sa objavil analogický termín *registr*/*rejstřík* v poňatí *sociolektu* (sociálneho jazyka) pri prezentácii verbálnych interakcií a ich produktov vybraných českých politikov v podaní S. Čmejrkovej (Čmejrková 2011; Mrázková 2017). Juraj Dolník zasa vo vzťahu s funkčnými varietami jazyka používa termín stratifikačnej sociolingvistiky *funkciolekt* ako korelát k štylistickému termínu *funkčný štýl* (Dolník 2013, s. 341). Paralelne popri používaní termínov register, podjazyk či sociolekt sa naďalej v slovenskej štylistike používa klasický termín *štýl*. Dôležitým faktorom ponímania štýlu približne v období medzi rokmi 1990 a 2010 je v prepojení s výraznejšie reflektovaným komunikačno-pragmatickým obratom v slovenskej lingvistike všeobecnejšie zohľadňovanie činnostného aspektu jazyka/reči. To sa prejavuje v definícii štýlu autorov Oľgy Orgoňovej a J. Dolníka, ktorí nazerajú na štýl ako na jazykovú činnosť realizovanú v rámci istého typu sociálneho konania. Štýl definujú ako sociálne relevantný spôsob realizácie jazykovej činnosti, pričom ako sociálne relevantný sa chápe taký spôsob realizácie, ktorý má pre interaktantov istý zmysel súvisiaci s uspokojovaním diferencovaných potrieb stratifikovanej spoločnosti. S takýmito rôznorodými zmyslami sa spája motivovaná štylistická diferencovanosť komunikátov (Orgoňová – Dolník 2010, s. 166; Bohunická 2020, s. 283).

Principiálne ale (nezávisle od preferovanej terminológie) posun pragmatizovanej a sociologizovanej štylistiky po komunikačno-pragmatickom obrate v štylistike spočíva v reflektovaní variabilnosti počínania aktérov verbálno-neverbálnej interak-

[5] Na tento stimul nadväzujú ďalší slovenskí lingvisti sociolingvisticky ladenými prácami – medzi nimi napr. M. Ološtiak (2010) prezentujúci registrovú lexikálnu motiváciu, Ľ. Liptáková (2014) profilujúca v didaktickej aplikácii komunikačný register žiakov či J. Krško (2014) v aplikácii registrovej typológie na onymický systém v slovenčine.

cie s ich sociálnymi identitami v štýlotvornom a štylizačnom procese. V plynulých bádateľských úsiliach sa otvárajú pritom výskumy smerom k novej paradigme nazerania na jazyk/reč, a to od inštrumentalistickej predstavy o reči ako nástroji komunikácie k predstave reči ako vrodenej dispozície človeka ako *homo loquens* (človeka hovoriaceho). Reč sa interpretuje procesuálne, pričom v reči jedinec vytvára seba i druhého jedinca, vytvára svoju ľudskú i medziľudskú skutočnosť. Jan Kořenský si pritom kladie metodologickú otázku, „či je možné formálne, teoreticky, modelovo prekonať rozpor chápaní človeka ako produktora nielen reči, ale aj jazyka ako inštrumentu jeho sociálneho konania a človeka ako množiny výsledkov rečových procesov (...)“ (Kořenský 2004, s. 74). Jeho postoj je optimistický, keď konštatuje, že sa o to treba pokúsiť (ibid).

4. LINGVOKULTUROLOGICKÉ PERSPEKTÍVY A ŠTÝL

Vedeckému nazeraniu na jazyk a štýl v poslednom decéniu na Slovensku výdatne slúžia ako kognitívna inšpirácia lingvokulturologické idey J. Dolníka (2010, 2012, 2017, 2019, 2021). Principiálny stimul spočíva v koncentrácii pozornosti na človeka ako kultúrnej bytosti, geneticky disponovanej na interpretačné uchopovanie výsekov sveta (čiže okolitého kontextu). Človek ako *homo loquens* – človek hovoriaci – verbálne (ale aj neverbálne) reaguje na stimuly prostredia v duchu uspokojovania svojich potrieb. V zmysle svojich chápaní diania (ktoré sú aproximatívne, nie exaktné) reprodukuje obraz vonkajšieho sveta a ako sociabilná bytosť v interakciách s inými subjektmi konštruuje, koprodukuje aktualizovanú realitu. V prepojení týchto úvah na predmet záujmu tradičnej štylistiky vzniká predstava o texte ako humánne podmienenej veličine (Gajda 2016, 2018). Štýl v tejto optike je diskurzne premenlivý a nemá preskriptívnu podobu, ale len povahu odporúčaní (porov. aj Chazagerov 2014, s. 124).

Metodologicky sa dá uchopiť len induktívnou cestou sondovania do aktov komunikácie. Pri takom bádaní nedochádza ku generalizácii poznatkov a tvorbe univerzálnych modelov, ako to konštatujú metodológovia vedy (Černík – Viceník 2005, s. 181 – 223), len ku kontúrovaniu parciálnych, empiricky uchopených podôb komunikačných štýlov. Tie sú aktuálne zasadené do digitálnej doby, rátajúcej s istými špecifikami, napríklad s angažovanosťou netradičných občianskych aktérov v interakciách s odborníkmi v kontexte konzumnej doby, poznačenej sklonom k simplifikácii či zábave aj pri pertraktovaní serióznych námetov (porov. Dolník 2021, s. 93). V tomto zmysle sa štýl „(inter)individualizuje“ v škále variabilných prejavov v porovnaní s funkčným štýlom a je relativizovaný jedinečnými kontextami komunikačných aktov. Predsa nejde o akési neopakovateľné idioštýly, ale o komunikačné štýly ukotvené v širšom interindividuálnom kontexte. V hre je okrem aktéra aj širší diskurz: čas, miesto, médium.

J. Dolník vysvetľuje rozdiel medzi métou scientistických štrukturalistických očakávaní, ladiacich s metodológiou prírodovedného typu – *pochopením* (vecí prí-

rodného sveta) – a tým, k čomu smeruje antiscientistická interpretatívna metodológia typická pre skúmania sociokultúrneho sveta – teda k *porozumeniu* diskurzu. Autor doslova hovorí: „Pochopenie sa viaže na zákony, štruktúry a funkcie, kým porozumenie je orientované na význam, zmysel, čiže na interpretáciu... Aj pre lingvistov sa do popredia dostáva porozumenie, a to úsilie rozumieť tomu, čo robia ľudia, keď používajú jazyk, ako sa používaním jazyka formujú a rozvíjajú ako sociálno-kultúrne bytosti a ako sa vytvára a reprodukuje sám jazyk v diskurzno-sociálnej praxi“ (Dolník 2010, s. 61). Napokon autor dospeje k vymedzeniu tzv. *kultúrneho štýlu* na vytváranie kultúrneho obrazu textu. Spresňuje tiež, aké je „pole pôsobnosti“ tohto štýlu vedľa jazykového štýlu, pričom oba náhľady komplementárne štruktúrujú text. A opäť jeho citácia: „Kým pri jazykovej štylizácii textu máme na mysli len ponuky daného jazyka, selekciu z nich vzhľadom na relevantné faktory vznikania textu (štýlotvorné činitele), pri kultúrnom štýle textu myslíme na selektívne a štruktúrujúce zaobchádzanie so sociofaktami, artefaktami a mentefaktami“ ako jednotkami sociálnej, vecnej a duchovnej kultúry (Dolník 2010, s. 125). Kultúrna štylizácia spomenutých aspektov/faktov sveta je vlastne materializovaná autorská ponuka, ako recipovať fakty a ich významy ukotvené v diskurze.

Napokon zmienku si zasluhuje pojem *komunikačný štýl* podľa Margaret Seltingovej zameraný na hovorené prejavy a najmä na každodenné verbálne interakcie. Pri vymedzovaní komunikačného štýlu sa opiera o predstavu tvorby interpretačného konštruktu/rámca, v ktorom sa pri interakciách participantov zohľadňuje popri konverzačnej analýze organizácie prejavov aj rozmer zdvorilosti, stupeň dôvernosti či formálnosti, inštitucionalizácie atď. (Selting 2009, s. 23). M. Seltingová konštatuje, že menežovanie komunikačných štýlov predstavuje súčasť komunikačnej kompetencie, ktorú treba opísať. Jej súčasťou je štylistická kompetencia spojená so spôsobilosťou efektívne a flexibilne používať jazykové variácie adaptované na situáciu a dizajnované na recipienta v sociálnej interakcii (ibid, s. 38).

5. ZÁVER

Pokúsim sa zosumarizovať, akú povahu má štýl v čase, keď si pripomíname sté výročie narodenia profesora Jozefa Mistríka. Štýl je nielen cieľavedomý, ale aj necieľavedomý výber výrazových prostriedkov; prediktabilný, ale aj spontánny, v situácii (kontexte) ukotvený akt emergentného (ko)produkovania textu. Nejde primárne o reflektovanie languových noriem, ale o cielenú či spontánnu parolovú kreáciu. Môže ísť o monologické (re)produkcie individuálnych aktérov, ako aj o dialogické koprodukcie (aktérov komunikačných formácií) konštruujúce obraz sociokultúrnej situácie. Tak ako sociológovia 20. storočia (Goffmann a iní) odkryli pravidelnosti v procese vyjednávania pozícií ratifikovaných aktérov komunikácie „face-to-face“ (Auer 2014, s. 140 – 153), ako sa v etnometodologickej konverzačnej analýze bežných nepripravených rozhovorov odkryli isté pravidelnosti napríklad v mechaniz-

moch opráv (*repairs*) či striedania rol (*turn-taking*) interaktantov v generovaní rečových sekvencií, či voľbe preferovaných kooperatívnych aktov pred nekooperatívnymi, tak je úlohou štylistikov dnes sústreďovať rovnocennú pozornosť na aspekty fungovania štýlov komunikácie digitálnej éry. Človek – v zmysle myšlienok J. Dolníka – je geneticky predurčený na interpretačné odkrývanie aj rečových a interakčných kreácií v prirodzene danej, vrodenej ambícii uspokojovať vlastné potreby, medzi nimi potrebu porozumieť svetu okolo seba, prispôsobiť sa mu (činmi aj rečou) a sčasti prispôsobiť si ho v mene optimálneho prežitia (Dolník 2021).

V digitálnej ére ide o „nastavenie sa" komunikanta na štýl prejavu (monologického aj dialogického) sociálnym partnerom konzumnej doby, ktorí – osobitne mladá generácia – preferujú jednoduchosť, sklon k uvoľneniu a zábave aj pri vážnych vedeckých či politických témach. Súčasne treba rátať s „nastavovaním si" partnerov na kritickú apercepciu (vnímanie s porozumením) komunikačných verbálno-neverbálnych stimulov v záujme cibrenia ich spôsobilosti odhaľovať dezinformácie či manipulatívne pôsobenie niektorých subjektov v príleve informácií najmä v necenzurovanom digitálnom priestore. To všetko v mene optimálnej orientácie v záplave informácií, ako aj prostého dorozumenia (pochopenia obsahu) aj porozumenia faktov a aktérov (teda nachádzania zmyslu vo veciach, sociálnych inštitúciách či postojového alebo hodnotového súladu, zhody a vzájomného rešpektu).

Neodmysliteľnou potrebou ľudí pri tomto „negociovaní" o obsahoch aj zámeroch, postojoch a hodnoteniach aktérmi komunikácie je inkluzívne sociálne, kultúrne aj jazykové správanie zasvätených. To splošťuje riziká mocenských ambícií elít v istých asymetrických konšteláciách (napríklad v komunikácii lekára s pacientom, politika s voličom, vedca s laikom, profesionála s neprofesionálom, predstaviteľa majority so zástupcom minority). Rečový štýl digitálnej éry, nech sa týka akejkoľvek horizontálne či vertikálne (hodnotovo) vymedzenej sféry, typu či úrovne komunikácie, by mal byť teda optimálne harmonicky vyvažovaný s ohľadom na zrozumiteľnosť a kultúru prejavu v texte, na sociálne vzťahy aktérov príslušných komunikačných udalostí, ako aj na kontext digitálnej doby. Jeho hlavnou cnosťou, povedané rečou antickej textotvorby, je primeranosť zodpovedajúca konvenciám v kontexte komunikácie.

Predpovede Jozefa Mistríka o perspektívnom tvarovaní štýlu ako rečovokomunikačného fenoménu sa teda napĺňajú.

Bibliografia

AUER, Peter (2014): *Jazyková interakce*. Praha: Nakladatelství lidové noviny. 306 s.

BOHUNICKÁ, Alena (2020): Pragmatizácia štylistiky. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 71, č. 2, s. 281 – 291. DOI: https://doi.org/10.2478/jazcas-2020-0027.

BOHUNICKÁ, Alena (2020): Funkčné jazykové štýly a ich klasifikácia. In: L. Jílková – K. Mrázková – H. Özörencik (eds.): *Jak je důležité míti styl. Pocta Janě Hoffmannové*. Praha: Lidové noviny, s. 38 – 51.

BOSÁK, Ján (1995): Sociolingvistická stratégia výskumu slovenčiny. In: S. Ondrejovič – M. Šimkovám (eds.): *Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca I*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 17 – 42.

ČARKIČ, Miloslav (1996): On the Notion of Style. In: *Stylistyka*, roč. 5, s. 332 – 336.

ČERNÍK, Václav – VICENÍK, Jozef (2005): Spoločenskovedné teórie. In: J. Černík – V. Viceník (eds.): *Zákon, explanácia, interpretácia*. Bratislava: Iris, s. 181 – 223.

ČMEJRKOVÁ, Světla (2011): Styl, varieta, registr. In: O. Orgoňová (ed.): *Jazyk a komunikácia v súvislostiach III*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 27 – 38.

DOLNÍK, Juraj (2010): *Jazyk – človek – kultúra*. Bratislava: Kalligram. 220 s.

DOLNÍK, Juraj (2012): *Sila jazyka*. Bratislava: Kalligram. 366 s.

DOLNÍK, Juraj (2013): *Všeobecná jazykoveda*. 2. vyd. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 432 s.

DOLNÍK, Juraj (2017): *Jazyk v sociálnej kultúre*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 246 s.

DOLNÍK, Juraj (2019): *Jazyk v pragmatike*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 198 s.

DOLNÍK, Juraj (2021): *Jazyk v sociálnej praxi*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 219 s.

FINDRA, Ján (2013): *Štylistika súčasnej slovenčiny*. Martin: Osveta. 319 s.

GAJDA, Stanislaw (2016): Stiľ kak vyzov. In: *Aktuaľnyje problemy stilistiky*, roč. 2, s. 13 – 22.

GAJDA, Stanislaw (2018): Stiľ – media – sovremennoje preobraženije mira. In: *Aktuaľnyje problemy stilistiky*, roč. 4, s. 13 – 27.

HAUSENBLAS, Karel (1996): *Od tvaru k smyslu textu. Stylistické reflexe a interpretace*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. 226 s.

HELBIG, Gerhard (1991): *Vývoj jazykovědy po roce 1970*. Prekl. Jiří Nekvapil. Praha: Academia. 304 s.

HOFFMANNOVÁ, Jana (ed.) (2016): *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia. 510 s.

HORVÁTH, Miloš (2016): *Štylistika súčasného slovenského jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 206 s.

CHAZAGEROV, Georgij G.: Dve vozmožnosti diskursivnoj stilistiky. In: G. J. Solganik – N. I. Klušina – N. V. Smirnova (eds.): *Diskurs i stiľ: teoretičeskije i prikladnyje aspekty*. Moskva: Flinta – Nauka 2014. s. 116 – 127.

JELÍNEK, Milan (1992): Problematika definice pojmu „styl“. In: *Stylistyka*, roč. 1, s. 15 – 26.

KOŘENSKÝ, Jan (2001): Stylistika a pragmatika. In: B. Witosz (ed.): *Stylistyka a pragmatyka*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 32 – 37.

KOŘENSKÝ, Jan (2004): *Člověk – řeč – poznání*. Olomouc: Univerzita Palackého v *Olomouci*. 114 s.

KOŤUROVA, Marija P. (2003): Idiostiľ, individuaľnij stiľ, idiolekt. In: N. M. Kožina (red.): *Stilističeskij encyklopedičeskij slovar*. Dostupné na: http://rus-yaz.niv.ru/doc/stylistic--dictionary/articles/22/idiostil-individualnyj-stil.htm [cit. 31. 08. 2021].

KRAUS, Jiří (2011): *Člověk mluvíci*. Praha: Leda. 241 s.

KRŠKO, Jaromír (2014): Register propriálneho systému a jeho fungovanie. In: J. Kesselová – M. Imrichová – M. Ološtiak (eds.): *Registre jazyka a jazykovedy I. Na počesť Daniely Slančovej*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 124 – 131.

LIPTÁKOVÁ, Ľudmila (2014): Potrebuje vyučovanie materinského jazyka pojem register? In: J. Kesselová – M. Imrichová – M. Ološtiak (eds.): *Registre jazyka a jazykovedy II. Na počesť Daniely Slančovej*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 76 – 82.

MAREŠ, Petr (2011): Individuální styl – problém a řešení. In: *Stylistyka*, roč. 20, s. 91 – 100.

MAREŠ, Petr (2013): Teoretické koncepce stylu a výrazová soustava Františka Mika. In: O. Uličný – S. Schneiderová (eds.): *Studie k moderní mluvnici češtiny 2. Komunikační situace a styl*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 168 – 183.

MIKO, František (1969): Polstoročie slovenskej štylistiky. In: *Slovenská reč*, roč. 34, č. 5, s. 257 – 266.

MIKO, František (1970): *Text a štýl*. Bratislava: Smena. 167 s.

MISTRÍK, Jozef (1997): *Štylistika*. 3. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 600 s.

MLACEK, Jozef (2007): *Sedemkrát o štýle a štylistike*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku. 123 s.

MRÁZKOVÁ, Kamila (2017): Rejstřík. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.): *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupný na: https://www.czechency.org/slovnik/REJSTŘÍK [cit. 31. 08. 2021].

OLOŠTIAK, Martin (2010): Registrová motivácia lexikálnych jednotiek (o vzťahu medzi pojmami lexikálna zásoba, register, sociolekt). In: *Jazykovedný časopis*, roč. 61, č. 1, s. 31 – 42.

ORGOŇOVÁ, Oľga – DOLNÍK, Juraj (2010): *Používanie jazyka*. Bratislava: Univerzita Komenského. 229 s.

ORGOŇOVÁ, Oľga (2020): Štylistika v kontexte 21. storočia a... In: L. Jílková – K. Mrázková – H. Özörencik (eds.): *Jak je důležité míti styl. Pocta Janě Hoffmannové*. Praha: Lidové noviny, s. 57 – 67.

PAULINY, Eugen – RUŽIČKA, Jozef – ŠTOLC, Jozef (1968): *Slovenská gramatika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 596 s.

SELTING, Margaret (2009): Communicative style. In: S. D'hondt – J. O. Östman – J. Verschueren (eds.): *The Pragmatics of Interaction*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 20 – 39.

SLANČOVÁ, Dana (1996): *Praktická štylistika. (Štylistická príručka)*. 2. vyd. Prešov: Slovacontact. 176 s.

SLANČOVÁ, Daniela (2019): Socioštylistika ako súčasť interaktívnej štylistiky – návraty a perspektívy. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 70, č. 3, s. 607 – 625. DOI: https://doi.org/10.2478/jazcas-2020-0007.

Stilističeskij encyklopedičeskij slovar. Red. N. M. Kožina. Dostupný na: http://rus-yaz.niv.ru/doc/stylistic-dictionary/index.htm [cit. 31. 08. 2021].